

L. ALTOA, H. RAIGNA

METOODILINE KIRI
AABITSAÕPETUSEST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

2/43500

A-22197

L. ALTOA, H. RAIGNA

METOODILINE KIRI AABITSAÕPETUSEST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1958

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

2

ARHIIVKOGU

SAATEKS «AABITSALE».

Eeloleval õppeaastal koolides kasutusele tulev «Aabits» erineb põhjalikult eelmistest väljaannetest.

Lastevanemate ja õpetajate soovide kohaselt muudeti aabitsa formaati, kuna praktilises töös on selgunud, et I klassis seni kasutusel olnud formaat pole 7-aastasele lapsele sobiv.

Aabitsa kunstiline kujundus on valitud arvestusega suunata last loomulikult teel koolieelsest mängude ja muinaslugude maailmast kooliaja töö ja tegude valdkonda. Loodetavasti teeb uues kujunduses aabits mõnevõrra kodusemaks kooli korrapärase elu, mis esialgu mõnele lapsele ehk tundub võõrana.

Uues «Aabitsas» on muudetud tähtede esitamise järjekorda. On pikendatud tähtede esitamise aega 10-lt nädalalt 15-le nädalale, s. o. detsembrikuu keskele.

Materjali ümberpaigutamise tõttu on uus «Aabits» sisult lapsepärasem, seetõttu peaks lugema õpetamine toimuma vähemate takistustega kui seni.

Aabitsaõpetuse esimeste nädalate jaoks leidub «Aabitsa» lehekülgedel väikesi salmikesi, kõnekäände, vanasõnu ja mõistatusi, mis on seoses leheküljel oleva pildi või tekstiga ja toodud väikese kirjaga. Need on mõeldud saateaineks, kinnistavaks ja kokkuvõt- vaks looks õppejutule ja neid loeb ette õpetaja. Kui klassis on õpilasi, kes juba oskavad lugeda, siis sobib salmikesi anda neile klassis ja kodus lugemiseks. Olgu siinkohal tähendatud, et last, kes enne kooli on avastanud häälikute ja tähtede seose, s. o. loeb enam-vähem õigesti, ei tohiks sundida veel kord käima lugema- õppimise aeglast rada. Lugeda oskavale lapsele tuleb anda teisi jõukohaseid ülesandeid.

Õpilaste sõnavara rikastamiseks ja kõne arendamiseks on «Aabitsasse» paigutatud muinasjutuainelisi pildiseeriaid. Nende sisu on käesolevas saatekirjas lühidalt kirjeldatud.

Aabitsa metoodiline kiri puudutab põgusalt järgmisi aabitsa-
õpetusega seoses olevaid küsimusi:

1. Aabitsaelne periood.
2. Töönäidiseid tunniplaani koostamiseks.
3. Liikuv aabits.
4. Töö aabitsaga.
5. Silbiline lugemine.
6. Liikuv lint.
7. Kirjaõpetus.
8. Kõnearendamine.
9. Hindamine aabitsakursuse ajal.
10. Õppematerjali jaotuse näidisplaan.

I. AABITSAEELNE PERIOOD.

Algkooli programmide (1957/58. õ.-a.) seletuskiri eesti keele lugemise ja kirjutamise algõpetuse osas näeb 2—3 nädalat kestva aabitsaeelse perioodi vältel ette eelharjutusi lugemis- ja kirjutamisoskuse omandamiseks.

Sel ajal tuleb lastes arendada tähelepanu, vaatlusvõimet, vestlemis- ja analüüsimisoskust. Aabitsa alguses asetsevad pildid on mõeldud peamiselt vestluseks, mis tagasihoidlikumates lastes kasvatab julgust ja vilumust klassis toimuvast tööst osavõtmiseks.

Esimese nädala jooksul algab tegelik lugemaõpetamine, mis esialgu seisab sõnade häälikulises analüüsis. Meie koolides toimub lugemaõpetamine analüütilis-süntheetilisel meetodil. Selle meetodi lähem selgitamine ei kuulu käesoleva meetodilise kirja raamidesse. Olgu vaid tähendatud, et analüütiline osa meetodist on jutustusest lause, lausest sõna, sõnast silbi ja silbist hääliku leidmine; süntheetiline osa — häälikutest silpide, silpidest sõnade ja sõnadest lause moodustamine. Lausetest saab jutuke. Nii häälikuliseks analüüsiks kui ka süntheesiks on vaja oskust kuulata õpetajat, tähele panna ja aru saada. Me teame, et 7-aastane laps kaldub rohkem tegutsema, kui kuulama ja järeldusi tegema. Ka pole laste sõnavara selles eas kuigi avar ega täpne, ei osata vastata küsimustele ega neid selgesti esitada.

Aabitsaeelsel perioodil tuleb õpetajal eriti valvas olla, et kõik lapsed omandaksid analüüsimise oskuse. Sellela ei suuda nad ka süntheesi teha ja lugemaõppimine on seotud suurte raskustega.

Aabitsaeelse perioodi kestuse — 2—3 nädalat — kohta on avaldatud kahesuguseid arvamusi. Ühtedele on see aeg liiga pikk, teiste arvamus mõõda kulub «marjaks» ära. Siinjuures toodud töönäited tunnikonspektide koostamiseks peaksid ehk andma mõningat abi õpetajaile nende töös.

Aabitsaeelsel perioodil tehakse ka eelharjutusi kirjutamiseks: õpitakse õigesti pliiatsit, hiljem sulepead hoidma, tutvutakse tindiga ja selle kasutamisega, harjutakse õigesti istuma. Tol perioodil ei kirjutata veel tähti, kuid kirjatähtede põhielementide ja paisuharjutuste kirjutamisega pannakse alus kirjaõpetusele.

«Aabitsale» on lisatud 2 värvilist tabelit. Esimesel tabelil on toodud ruute, ringe, kolmnurki ja ristkülikuid, teisel lisaks veel

ovaal ja kõõgi- ning puuviljade kujutisi. Tabelitel leiduvaid geometrilisi kujundeid saab edukalt kasutada õpilaste silmamõõdu arendamiseks, ruumilise mõiste täpsustamiseks, värvide tundmaõppimiseks ja käelihaste treenimiseks. Kujunditega tegelemine mitmekesistab tööd aabitsaeelsel perioodil eesti keele, joonistamise ja aritmeetika tundides, neid võib kasutada ka tööõpetuse tundides šabloonidena.

Kujundeid käsitseb õpilane samuti kui liikuva aabitsa tähti ja talletab need liikuva aabitsa kaante vahel või vastavas karbikeses.

Õpetajal tuleks valmistada klassile demonstreerimiseks järgmised kujundid:

- 1) punane ovaal, läbimõõt ca 10 cm,
- 2) kollane ring, läbimõõt 10 cm,
- 3) roheline täisnurkne võrdhaarne kolmnurk, haara pikkus 10 cm,
- 4) sinine ruut, külje pikkus 10 cm,
- 5) roheline riskülik, pikkus 20 cm, laius 10 cm.

Kujundid kleepida valgele joonistuspaberile ca 30×20 cm (igale lehele üks kujund). On soovitatav valmistada kujundeid arvult rohkem, kui neid tabelil on toodud, ja koostada neist mitmesuguseid kombinatsioone mõistete: keskel, ülal, peal, all, paremal, vasakul, kõrvuti jne. selgitamiseks. Ka need kombinatsioonid («mustrid») kleepida joonistuspaberile, mis hõlbustab nende demonstreerimist klassis.

Toodud kujundite järgi võivad õpilased neid ise juurde valmistada, saades nii rohkem võimalusi mitmekesiste kombinatsioonide leiutamiseks, uute «mustrite» loomiseks.

II. TÖÖNÄIDISEID TUNNIPLAANI KOOSTAMISEKS.

A) AABITSAEELNE PERIOOD.

1. õppepäev.

1. tund.

Tunni teema: a) vestlus teemal «Esimene koolipäev», b) tutvumine õpilastega ja koolikorra tutvustamine.

Tunni eesmärk: äratada lastes huvi õppetöö vastu, liita neid koolikollektiiviga.

Tunni käik:

1. Õpetaja vestlus tänasest päevast.

1. september — esimene koolipäev on tähtis ja pidulik sündmus laste elus. Algab koolitöö. Eriti suur ja tähtis päev on see seitsmeaastastele, kes esmakordselt tulevad kooli.

Mispärast tulevad lapsed kooli? Mispärast on vaja õppida?

2. Tutvumine õpilastega.

Õpetaja kontrollib nimekirja järgi kohalviibijaid.

3. Koolikorra tutvustamine õpilastele.

a) Esialgne õpilaste kohtadele paigutamine, arvestades õpilaste kasvu ja õpetajal teadaolevaid laste nägemise- ja kuulmishäireid.

b) Istumine pingis, pingist tõusmine.

Esimesest koolipäevast alates tuleb suurt rõhku panna õpilaste õigele asendile ja kehahoiule pingis istumisel. Istuda tuleb sirge seljaga, käed toetuvad lauale ja jalad põrandale või vastavale alusele. Kui koolis on olemas sellekohane pilt, siis võiks see I klassis olla pidevalt nähtaval vähemalt esimeste õppenädalate kestel.

c) Käitumisest tunnis ja vahetunnis.

4. Kokkuvõtteks mõni luuletus laste koolitulekust või esimesest koolipäevast (vt. «Pioneer», «Säde» vm.). Sobiv on ka kooris lugedes pähe õppida mõni lühike värsike või rahvasõna õppimisest, näit. «Tarkus tarviline vara, õpi hoolega!»

5. Tunni lõpetamine.

Õpetaja seletab klassist lahkumise ja klassi tulemise korda.

2. tund.

Teema: a) muinasjutt «Naeris»,

b) joonistamine muinasjutu teemal või vabalt.

Eesmärk: a) kollektivismi kasvatamine,

b) tutvumine laste käelise tegevuse arenemistasemega.

Õppevahendid: pilt või aplikatsioonid muinasjututegelastest.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

Harjutatakse esimeses tunnis seletatut: vaikselt pingist tõusmist õpetaja sisenemisel ja istumist.

2. Muinasjutt «Naeris»:

Õpetaja asetab vastavalt jutustuse käigule tahvlile aplikatsioonid: naeris, taat, eit, lapselaps, koer, kass, hiir. Aplikatsioonide kinnitamiseks võib kasutada plastiliini. Kuna see jätab aga tahvlile rasvase jälje, mis hiljem kriiti hästi külge ei võta, on soovitatav valmistada aplikatsioonide aluseks vineerist tahvlike või liist.

3. Vestlus muinasjutu põhjal õpetaja suunavate küsimuste järgi.

Mida istutas taat? Missuguseks kasvas naeris? (Näidatakse kätega suurt naerist.)

Miks kasvas naeris suureks? (Taat hoolitses naeri eest: väetas maad, kastis, rohis jne.)

Kes hakkas naerist välja tõmbama?

Õpetaja kutsub tahvli juurde õpilase ja laseb tal koos vastu-

sega näidata aplikatsioonis taati. Kogu klassiga matkitakse naeri väljatõmbamist. Nii toimitakse ka iga järgneva tegelase puhul.

4. Kokkuvõtte muinasjutust.

Naeri väljatõmbamine õnnestus ühisel jõul. Ühiselt on kergem töötada. Lasta õpilastel tuua selle kohta näiteid nende endi kogemustest.

5. Joonistamine kuuldud muinasjutu järgi või vabal teemal (õpetaja poolt antud joonteta vihikulehele või joonistuspaberile).

6. Tööde vaatlemine ja paremate tööde esiletõstmine.

7. Koduseks ülesandeks: jutustada kodustele kuuldud muinasjutt.

8. Tunni lõpetamine.

2. õppepäev.

1. tund.

Teema: vestlus aabitsapildi põhjal lk. 3: «Klassis».

Eesmärk: näidata partei ja valitsuse hoolitsust laste eest meie maal, õpetada hoidma ühiskondlikku vara (koolimööblit) ja õppetarbeid sahtlisse paigutama.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Eelmisel päeval õpitud värsikese või vanasõna kordamine ja kokkuvõtlik lühike vestlus koolituleku eesmärkidest.

3. Koolimööbli kasutamisest ja õppetarvete korralikust sahtlisse paigutamisest.

a) Lähtudes eelmisel päeval koolimajaga tutvumiseks korraldatud ringkäigust majas vestleme partei ja valitsuse hoolitsusest laste eest meie maal (avarad uued või värskest remonditud koolimajad, koolimööbel, uued ilusad õpikud jne.).

b) Vaatleme klassis asetsevat koolimööblit, vestleme selle kasutamisest ja hoidmisest.

c) Vaatleme uusi õpikuid ja muid õppetarbeid ning õpime neid korralikult sahtlitesse asetama (raamatud ühel pool, vihikud teisel pool, keskel pinal kirjutusvahenditega. Tühi koolikott või portfelli riputatakse koolipingi küljele kinnitatud konksukesele. Selleks otstarbeks sobib kasutada ka tugevamat naela tühja niidirulliga, et koolikott naelalt ei libiseks.). Harjutame õppetarbeid kiiresti ja käratult sahtlist välja võtma, lauale asetama ja sahtlisse tagasi õigele kohale paigutama.

4. Aabitsapildi vaatlemine lk. 3 — «Klassis» ja vestlus selle põhjal.

Siinjuures õpetame lapsi õigesti raamatut avama ja lehekülgi pöörama (mitte sõrme märjaks teha!).

Õpetaja suunavate ja abistavate küsimuste varal jutustavad lapsed pildi sisu. Pildil kujutatud lastele võib leida ka nimed.

5. Kokkuvõtteks: sobiva värsikese õppimine kooris.
Näit.

Lapsed, nüüd ei ole mahti
laiselda või hullata.
Raamatud me lööme lahti,
koolitöö võib alata.

6. Koduseks tööks: jutustada kodustele pildi järgi ja korrata õpitud värsikest.

2. t u n d.

Teema: tutvumine kirjutusvahenditega, õige asend kirjutamisel, kirja eelharjutusi pliiatsiga.

Eesmärk: selgitada õige kehahoiu tähtsust ja vajalikkust kirjutamisel, õpetada õiget pliiatsihoidu, selgitada rea mõistet.

Õppevahendid: pilt «Õige asend kirjutamisel», 1 jooneline leht (vihik nr. 4) igale õpilasele, vastava joonestikuga tahvel või suurem joonetatud leht klassi ees demonstreerimiseks.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Vestlus «Mida õpime koolis».

Õpime lugema, arutama, kirjutama, joonistama jne. Millest õpime lugema? («Aabitsast».) Millest arutama? («Aritmeetika õpikust».) Millega joonistame? kirjutame?

Mida me koolis veel vajame? (Vihikuid, joonlauda.)

3. Õpetaja teatab, et selles tunnis õpime kirjutamisvahendeid õigesti kasutama.

Lauale asetatakse pinalid ja vaadeldakse kirjutusvahendeid. Kuidas paigutame neid pinalisse? Missugune peab olema pliiats? Seletada ja näidata pliiatsi teritamist.

4. Õige asend kirjutamisel.

Vaadeldakse vastavat pilti ja vesteldakse õige asendi tähtsusest ja vajalikkusest.

5. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi (vt. R. Lahi «Kirjatehnika» lk. 45—46).

6. Vihikulehtede jagamine ja lehe joonestiku vaatlemine: leida ülemine joon, alumine joon, esimene joontevahe, teine joontevahe jne. Õpetaja kasutab seejuures vastava joonestikuga tahvlit või suuremat joonetatud paberit, et näidatavad jooned oleksid kogu klassile nähtavad.

7. Õige pliiatsihoid.

8. Rõhtjoonte tõmbamine mööda trükitud jooni.

9. Püstkriipsude tõmbamine joontevahesse kindlate vahemaa-dega (joonistatakse näiteks redel, raudtee, tara jne.)

10. Tööde vaatlemine.

11. Kokkuvõtte tunnist: mida me juba oskame.

12. Tunni lõpetamine.

3. õppepäev.

1. tund.

Teema: vestlus «Kooliteel» (aabitsapilt lk. 4).

Eesmärk: seletada liiklusreegleid, nende vajalikkust ja õpetada neid täitma.

Õppevahendid: pilt tänavaliiklusest.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Eelmisel päeval õpitud salmikese kordamine.

3. Vestlus «Kooliteel».

a) Kus keegi elab? Kuidas tuleb kooli? (Jalgsi, trammiga, omnibussiga, jalgrattaga.)

b) Kuidas tuleb liikuda tänaval, maanteel?

Vestluse käigus on sobiv klassi ees demonstreerida õigesuunalist liikumist tänaval.

4. Pildi «Liiklemine tänaval» vaatlemine ja vestlus selle põhjal. Mis võib juhtuda, kui ei täideta liiklusreegleid?

5. Aabitsapildi vaatlemine lk. 4 ja jutustamine selle järgi.

6. Kinnistamine ja kokkuvõte: lugeda mõni sobiv katkend vastavasisulisest jutukesest või õppida salmike liiklemise kohta.

Sõiduteel sa ära ole,
õnnetus võib tulla kohe.
Tahad minna üle tee,
pane hästi tähele.

Vaata enne vasakule,
heida pilku paremale
ja siis mine otse üle,
kui ei tule sõiduk väle.

7. Koduseks tööks: jutustada, mida panid tähele koduteel, korrata õpitud salmikest.

8. Tunni lõpetamine.

2. tund.

Teema: a) kirja eelharjutused ruudulisel lehel (vihik nr. 6),

b) töö kujunditega.

Eesmärk: a) tutvumine joonestikuga ruudulisel lehel, rea mõiste süvendamine,

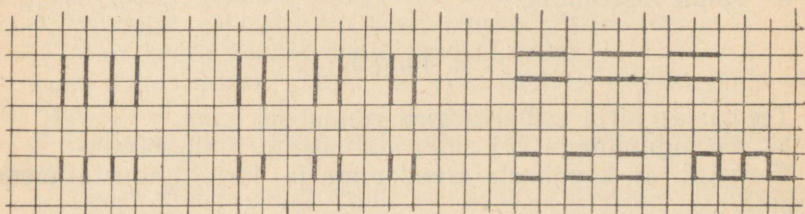
b) mõisted: ülal, all, keskel, kõrval.

Õppevahendid: a) igale õpilasele 1 ruuduline leht, vastavalt joonetatud suurem paberipooogen või tahvel,

b) kujundid — ruudud.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Kordamiseks: näidata jooni ja joontevahesid joonelisel lehel.
3. Ruuduliste lehtede jagamine õpilastele.
4. Joonestiku vaatlemine ruudulisel lehel.
  - a) Kuidas asetsevad jooned sellel lehel? (Ühed jooned on trükitud ülalt alla, teised vasakult paremale, moodustades ruudu.) Näidata jooni, ruute.
  - b) Leida esimene ülemine (vasakpoolne) ruut, viirutada see värvipliatsiga. Samuti leida ja viirutada ruudud lehe teistes nurkades.
5. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi.
6. Harjutusi kirjaliigutuste omandamiseks:

7. Töö kujunditega: ruutude asetamine vastavalt mõistete «ülal», «all», «kõrval», «keskel» selgitamiseks. Näit. asetame lauale punase ruudu, selle alla roheline. Missugune ruut on ülal? Kus on roheline ruut? Asetame lauale sinise ruudu, selle kõrvale kummalegi poole punase ruudu. Kus asetseb sinine ruut? Kus on punased ruudud? Seame ruudud kindlasse järjekorda vasakult paremale (akna poolt ukse poole), samuti ülalt alla. Koostame ruutudest «mustrit».

Niisugune töö tunnis on väikestele meeldivaks vahelduseks ja arendab nende ruumimõistet.

8. Tunni lõpetamine.

4. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: vestlus teemal «Raamatukaupluses» (aabitsapilt lk. 5), koolitarvete korrashoiust.

Eesmärk: õpetada isiklikke koolitarbeid õigesti kasutama ja korras hoidma.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Korratakse eelmisel päeval õpitud salmikest liiklemisest ja jutustatakse, mida pandi tähele koduteel.

3. Kontrollitakse õppetarvete paigutamist sahtlites.

4. Vestlus «Raamatukaupluses».

Kust saame raamatuid ja vihikuid? Missuguseid muid koolitarbeid veel ostame raamatukauplusest?

Viisakast käitumisest kaupluses.

5. Koolitarvete korrashoiust.

Vaatleme oma õpikuid. Nad on uued ja puhtad.

Kuidas neid kasutada ja hoida, et nad niisugustena püsiksid? Kattepaperi vajalikkusest.

6. Aabitsapildi vaatlemine lk. 5 ja vestlus selle põhjal.

Vaadeldakse leheküljel kujutatud õppetarbeid ja nimetatakse, mida milleks kasutatakse.

7. Kokkuvõte: kuidas hoiame korras oma koolitarbeid.

8. Tunni lõpetamine.

2. t u n d.

Teema: a) kirja eelharjutused ruudulisel lehel,

b) töö kujunditega või mõni muinasjutt, lühipalake.

Eesmärk: a) käelihaste arendamine ja kirjaliigutuste omandamine.

Õppevahendid: a) eelmisel päeval kasutusel olnud ruudulised lehed,

b) kujundid — ruudud, ringid.

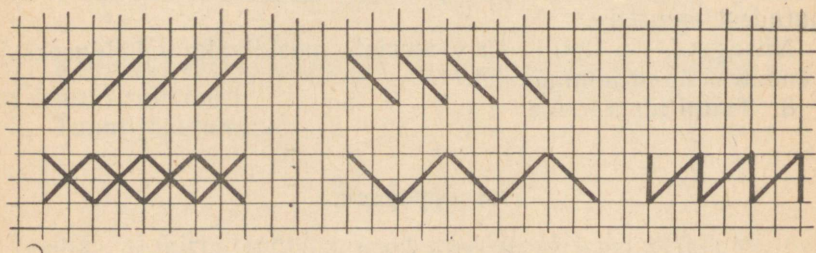
Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi.

3. Õige asend ja pliiatsihoid.

4. Harjutusi kirjaliigutuste omandamiseks.

5. Töö kujunditega (või mõni sobiv muinasjutt, lühipala.)

Kordame eelmisel päeval omandatud mõisteid, kasutades ringe. Koostame ornamendi ruutudest ja ringidest.

6. Tunni lõpetamine.

5. õppepäev.

1. tund.

Teema: muinasjutt «Kolm karu».

Eesmärk: õpilaste jutustamisoskuse arendamine, lause mõiste selgitamine, lause eraldamine jutust.

Õppevahendid: pilt «Kolm karu», (L. Tolstoi lasteraamat «Kolm karu», Eesti Riiklik Kirjastus, 1951).

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Muinasjutt «Kolm karu».

a) Õpetaja jutustab muinasjutu lühikeste lihtsate lausetega. Vaadeldakse pilte raamatust «Kolm karu». Jutustuse kestel rakedab õpetaja tegevusse ka õpilasi. Näit. karude poolt lausutud sõnu öeldakse kooris, tehakse kätega vastavaid liigutusi — näidatakse suurt, keskmist, väikest karu, tooli, kaussi, lusikat jne.

b) Muinasjutu kordamine küsimuste varal.

Kuhu läks tüdruk? Mida ta nägi metsas? Kelle maja see oli? jne.

c) Õpilased jutustavad lugu pildi põhjal koos matkimisliigutustega.

3. Lause mõiste selgitamine ja lause eraldamine jutustusest.

a) Mida hüüdis karuisa? («Kes mu toolil istus?») Mida hüüdis karuema? karupoeg?

Õpetaja ütleb, et need sõnad, mida ütlesid karuisa, karuema ja karupoeg, moodustavad *lause*.

Korratakse karude poolt öeldud teisi lauseid — «Kes mu kausist putru sõi?», «Kes mu voodis on maganud?». Seda võib teha ka rühmade viisi: üks pingirida ütleb karuisa, teine karuema, kolmas karupoja lauseid, matkides seejuures vastavat hääletooni.

b) Õpetaja esitab kordavaid küsimusi muinasjutu kohta: «Kes läks metsa?» («Tüdruk läks metsa.») Vastust korratakse kooris. Õpetaja selgitab, et ka see, mida lapsed ütlesid tüdrukust, on lause. See on üks lause jutust «Kolm karu».

Vastusena õpetaja küsimustele koostatakse veel lauseid karudest, tüdrukust.

4. Kinnistamine.

Koostatakse lauseid pildi järgi «Kolm karu».

5. Koduseks tööks: jutustada muinasjuttu kodus ja pidada meeles karude lauseid.

6. Tunni lõpetamine.

2. tund.

Teema: a) kirja eelharjutused vihiku nr. 1 lehel,

b) töö kujunditega.

Eesmärk: tutvumine vihiku nr. 1 joonestikuga, harjutused kirjalii-
gutuste omandamiseks.

Töövahendid: kaldjoonestikuga tahvel, vihiku nr. 1 leht, pliiats,
Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Vihikulehtede jagamine õpilastele, lehe õige asetus laual.
3. Joonestiku vaatlemine kaldjoonestikuga tahvlil ja vihikuleh-
tedel:
  - a) näidata rõhtjooni,
  - b) leida tugevamini trükitud rõhtjooned,
  - c) näidata kaldjooni.
4. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi.
5. Harjutused kirjalii-
gutuste omandamiseks:
  - a) tõmmata jooni mööda rõhtjooni,
  - b) märkida rõht- ja kaldjoonte ristumiskohad punktikestega
(tugevamini trükitud rõhtjoonte juures),
  - c) tõmmata kaldjooni igale joonele,
  - d) tõmmata kaldjooni üle ühe joone, rühmiti. (vt. R. Lahi
«Kirjatehnika» lk. 94.)
6. Tööde vaatlemine.
7. Töö kujunditega.
8. Tunni lõpetamine.

6. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: a) vestlus teemal «Minu päev», (aabitsapilt lk. 6—7),
b) lausete moodustamine.

Eesmärk: kindla päevarežiimi tähtsuse ja vajaduse selgita-
mine, lausete koostamine.

Õppevahendid: pilt «Kolm karu».

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Koduse töö kontrollimine: a) muinasjutu jutustamine pildi
järgi. Vajaduse korral abistab õpetaja suunavate küsimustega,
b) korrata karude poolt öeldud lauseid.
3. Vestlus teemal «Minu päev».
  - a) Õpetaja küsitleb klassis, mis kellaajal õpilased hommikul
üles tõusevad, millal lähevad õhtul magama. Kui ilmneb, et mõni
laps läheb magama väga hilja, selgitab õpetaja õige ja vajaliku
magamiseaja tähtsust.
  - b) Järgnevalt vesteldakse sellest, mida teevad lapsed kogu
päeva jooksul. Selles vestluses peab õpilastele selguma kindla
päevarežiimi tähtsus ja vajadus.
4. Töö aabitsaga.
  - a) Piltide vaatlemine lk. 6—7 (piltide järjekord ülalt alla).

b) Vestlus nende põhjal õpetaja suunavate küsimuste abil.
c) Lausete koostamine piltide järgi. Pildil kujutatud poisile anname nime.

5. Koduseks tööks: jutustada piltide järgi: «Kuidas möödub Antsu /minu/ päev».

6. Tunni lõpetamine.

2. t u n d.

Teema: lause ja sõna.

Eesmärk: sõna eraldamine lausest.

Õppevahendid: pilt «Kahe poisi päev».

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Pildi vaatlemine ja lausete koostamine pildi järgi «Kahe poisi päev».

Vastava pildi puudumisel võib kordamiseks veel kord lasta koostada lauseid eelmises tunnis vaadeldud aabitsapiltide järgi lk. 6—7.

3. Sõna eraldamine lausest.

a) Lähtudes mingist koostatud lausest, näit. «Ants läheb kooli», selgitab õpetaja, et see lause koosneb kolmest *sõnast*. Lauset korratakse kooris, seejärel sõnu üksikult.

Missuguse sõnaga algab lause? Mis on teine sõna? Mis on viimane sõna selles lauses?

b) Analoogiliselt õpitakse eraldama sõnu ka teistest koostatud lausetest. Seejuures peetagu silmas, et laused oleksid lihtsad, 2—3-sõnalised.

4. Kokkuvõte: millest koosneb lause?

5. Koduseks tööks: mõelda 3—4 lauset aabitsapiltide järgi lk. 6—7 ja harjutada neist sõnu eraldama.

6. Tunni lõpetamine.

3. t u n d.

Teema: a) kirja eelharjutused,

b) töö kujunditega.

Eesmärk: kirjaliigutuste omandamine.

Töövahendid: a) vihiku nr. 1 leht, pliiats, kaldjoonestikuga tahvel,

b) kujundid: ruudud, kolmnurgad.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

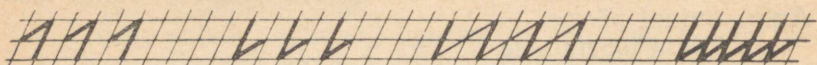
2. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi.

3. Harjutused kirjaliigutuste omandamiseks.

a) Kordamiseks: näidata kaldjoonestikuga tahvilil ja lehel tegevamini trükitud rõhtjooni, kaldjooni.

b) Leida keskmine rõhtjoontest ja märkida punktikestega selle ristumiskohad kaldjoontega.

c) Kirjaharjutused:

4. Tööde vaatlemine.

5. Töö kujunditega: ruutude ja kolmnurkade kasutamine mitmesuguste mustrite ja ornamenti koostamiseks.

6. Tunni lõpetamine.

7. õppepäev.

1. tund.

Teema: silbi eraldamine sõnast.

Eesmärk: sõnade jaotamine silpideks, silbi eraldamine sõnast.

Õppevahendid: pilt «Tüdruk söödas kanu».

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Koduse töö kontrollimine: a) laused piltide järgi lk. 6—7, b) sõnade arvu määramine ja sõnade eraldamine lauseist.

3. Pildi vaatlemine ja vestlus selle põhjal. Kes on pildil? Mida ta teeb? Keda veel näeme pildil?

4. Silbi eraldamine sõnast:

a) õpetaja esitab pildi kohta lause, näit. «Maara söödas kanu». Lauset korratakse kooris, määratakse sõnade arv lauses, hääldatakse sõnu eraldi.

b) Õpetaja hääldab esimese sõna aeglaselt, silbitatult: Maa-ra, viibates seejuures käega alla («Maa-») ja üles («ra»). Mitu viibet tegi käsi? Sõna korratakse kooris, viibates käega.

Selles sõnas on kaks osa — «Maa-ra» (käsi teeb kaks viibet). Samuti hääldatakse silbitatult ja viibatakse käega sõnade «söö-dab» ja «ka-nu» puhul. Mitu osa on neis sõnades?

c) Kordame samu sõnu silbitatult, asetades parema käe lapiti lõua alla (kuid mitte vastu lõuga). Hääldame kooris «Maa-ra». Mitu korda puudutab lõug kätt selle sõna hääldamisel? Mitu suuliigutust teeme selle sõna ütlemisel? Samuti toimime sõnade «söö-dab» ja «ka-nu» hääldamisel. Leiame, et iga sõna selles lauses koosneb kahest osast, *silbist*. Neid sõnade osi nimetame *silpideks*.

d) Õpilased ütlevad õpetaja poolt pildil näidatud esemete ja loomade nimetusi, hääldades neid silbitatult. Soovitav on esialgu kasutada ainult kahesilbilisi sõnu: maja, hani, siga, tibu, küna, aken, katus.

5. Kinnistamine.

a) Õpetaja poolt esitatud lausest, näit. «Kana nokib teri» eraldatakse sõnad, sõnad jaotatakse silpideks.

b) Õpetaja esitab aplikatsioonidena või joonistena mõningaid esemeid, õpilased hääldavad nende nimetusi silbitatult (kahesilbilised sõnad).

c) Õpetaja ütleb sõnast esimese silbi, õpilased mõtlevad juurde sobiva teise silbi, näit. ka- (-na, -la, -ri). See ülesanne on raskem, kuid õpilastele huvitav ja uudne.

6. Koduseks tööks: tuletada meelde klassis vaadeldud pilti, mõelda selle kohta mõni lause, eraldada lausest sõnad, sõnad jaotada silpideks.

7. Kokkuvõte.

Millest koosneb lause? Millest koosneb sõna?

8. Tunni lõpetamine.

2. tund.

Teema: a) kirja eelharjutused tindiga, lühikeste paispostikeste kirjutamine,

b) töö kujunditega või mõni muinasjutt, lastejutuke.

Eesmärk: tutvumine tindiga kirjutamise algvõtetega.

Töövahendid: joonteta leht, vihiku nr. 1 leht, sullepea, sulg, kuivatuspaber, tint.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Tutvumine tindi kasutamise ja tindiga kirjutamise algvõtetega:

a) sullepeahoju selgitamine.

b) Tindi võtmine.

c) Joonte tõmbamine joonteta lehel.

d) Kuivatuspaberi kasutamine.

e) Joonte tõmbamine vihiku nr. 1 lehel — paisuharjutused nr. 1 — 5 (vt. «Kirjatehnika» lk. 51).

3. Tööde vaatlemine.

4. Töö kujunditega või mõni muinasjutt.

5. Kokkuvõtte tunnist: mida õppisime tänases tunnis?

6. Tunni lõpetamine.

8. õppepäev.

1. tund.

Teema: a) jutt, lause, sõna, silp, häälik,

b) *a*-häälik.

Eesmärk: hääliku eraldamine silbist ja sõnast, *a*-hääliku õppimine.

Õppevahendid: eelmises tunnis kasutatud pilt «Tüdruk sööda kanu» või aplikatsioonid: tüdruk, kana, maja, hani.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Koduse töö kontrollimine: a) koostatakse lauseid pildi järgi, b) lausetest sõnade eraldamine, c) sõnade jaotamine silpideks.

3. Kordamiseks: hääldada silbitatult õpetaja poolt esitatud sõnad.

4. Hääliku eraldamine silbist ja sõnast.

a) Hääldame silbitatult sõna «Maa-ra». Hääldame ainult esimest silpi «Maa-». Mida kuuleme silbi lõpus? Hääldame ainult silbi lõppu -a. Hääldame teist silpi sõnast «Maara» — -ra. Mida kuuleme selle silbi lõpus? Hääldame seda.

See on *häälik* a. Mõlema silbi lõpus on häälik a.

b) Analoogiliselt analüüsimise sõnu «sööda» ja «kanu». Leiame, missuguses silbis on häälik a.

c) Leiame a-hääliku sõnades: maja, kana, siga, aken. Määrata, missuguses silbis on a-häälik, kus asub häälik a sõnas — sõna algul, keskel (sees), lõpus.

5. Kinnistamine.

a) Kelle nimi algab a-häälikuga? (Õpilased tõusevad, ütlevad valjusti oma nime.)

Kelle nimes on veel häälik a? Määrata a-hääliku asukoht nimes — nime lõpus või keskel.

b) Õelda sõnu, milles on häälik a.

c) Leida, kas õpetaja poolt öeldud sõnades on a-häälik või mitte.

d) Laulda a-häälikul mõni lihtne tuntud viisike.

6. Kokkuvõte.

Me jutustasime pildi järgi jutukese tüdrukust, koostasime lauseid tüdrukust, kanadest jne. Millest koosneb jutt? (Lausest.) Millest koosneb lause? (Sõnadest.) Millest koosneb sõna? (Silpidest.) Millest koosneb silp? (Häälikutest.)

Kujutame seda järgmiselt. Jutus on rida lauseid, jutt on pikk — sirutame mõlemad käed õla kõrgusel kõrvale, peopesad ette suunatud. Jutus on mitu lauset, üks lause on väike osa jutust — näitame küünarnukist kõverdatud kätega ca 40—50 cm-list pikkust. Lause koosneb sõnadest, sõna on osa lausest — näitame kätega lühemat pikkust ca 10—20 cm. Sõna jaotame silpideks, silp on osa sõnast — käed rusikasse surutuna koos, mõlema käe nimetissõrmed välja sirutatud. Silp koosneb häälikutest, häälik on osa silbist — sirutame välja ja näitame ainult parema käe nimetissõrme.

Selliselt kätega jutu, lause, sõna, silbi ja hääliku kujutamist kasutame ka edaspidi nende mõistete süvendamisel ja kinnistamisel.

7. Koduseks tööks: mõelda sõnu a-häälikuga.

8. Tunni lõpetamine.

2. tund.

Teema: a) paisuharjutused nr. 6—10, b) töö kujunditega või mõistatusi.

Eesmärk: juusjoonte kirjutamine, paispostikeste ühendamine juusjoone abil, selgitada vihiku kasutamist ja hooldamist.

Töövahendid: eelmisel päeval kasutamisel olnud vihiku nr. 1 leht, sullepea, sulg, tint, kuivatuspaber, vihik nr. 1. (Järgnevatel päevadel kasutatakse samu töövahendeid.)

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Käelihaste tegevust koordineerivaid harjutusi.
3. Õige asend ja sullepeahoid (tuletatakse meelde igas kirjaõppimise tunnis).

4. Paisuharjutused nr. 6—10 lehtedel.

5. Vihikute jagamine.

Vaadeldakse vihikuid ja antakse nende hooldamise juhised. Õpilastel, kellel harjutused lehel on kirjutatud puhtalt ja korralikult, lubatakse samad harjutused kirjutada vihikusse. Teised harjutavad lehtedel ka järgnevatel päevadel, kuni jõutakse puhtalt ja korralikult kirjutamiseni.

6. Tööde vaatlemine.

7. Tunni lõpetamine.

9. õppepäev.

1. tund.

Teema: a) vestlus aabitsapildi põhjal lk. 8 teemal «Kooli spordiväljakul», b) häälik *o*.

Eesmärk: a) selgitada sportimise tähtsust ja vajalikkust, b) eraldada *o*-häälikut silbist ja sõnast.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Koduse töö kontrollimine:

a) õpetaja poolt esitatud sõnadest eraldada *a*-häälik, b) öelda sõnu *a*-häälikuga, määrates selle asukoha sõnas.

3. Aabitsapildi vaatlemine lk. 8 ja vestlus selle põhjal. Vestluses rõhutatakse sportimise kasulikkust, selle mõju tervisele.

4. Häälik *o* eraldamine silbist ja sõnast.

a) Õpetaja esitab lause pildi kohta, näit. «Olev hüppab». Sõna «Olev» silbitatakse. Missugune häälik on esimeseks silbiks? Hääldatakse *o*-häälikut, vaadeldakse huulte asendit *o*-hääldamisel. Hääldatakse kordamööda *o-d* ja *a-d*, võrreldakse huulte asendit mõlemal puhul.

b) Õpetaja esitab sõnu, milles on *o*-häälik. Määratakse selle asukoht silbis, sõnas.

c) Õpilased ütlevad sõnu *o*-häälikuga, määrates ühtlasi ka tema asukoha.

d) Võrreldakse *o*-hääliku erinevat hääldamist sõnades «kooli—koli», «Toomas—Ott» ja jõutakse järeldusele, et häälikut võib hääldada pikalt ja lühidalt.

5. Kinnistamine.

Õpetaja esitab mõningaid aplikatsioone või jooniseid. Õpilased ütlevad nende põhjal sõnu ja otsustavad, kas sõnas on *o*-häälik või mitte.

6. Koduseks tööks: koostada lauseid lk. 8 pildi järgi, andes lastele nimed *o*-häälikuga.

7. Kokkuvõte: jutt, lause, sõna, silp, häälik.

8. Tunni lõpetamine.

2. t u n d.

Teema: a) paisuharjutused nr. 11—13, b) muinasjutt «Punamütsike» või töö kujunditega.

Eesmärk: lühikeste paispostikeste kirjutamine koos alumise pöördega.

Tunni käik kulgeb analoogiliselt eelmistele kirjaõpetamise tundidele.

10. õppepäev.

1 t u n d.

Teema: a) vestlus teemal «Aedvilja koristamas». b) *e*-häälik.

Eesmärk: a) vestlusoskuse arendamine, b) *e*-hääliku eraldamine silbist ja sõnast.

Õppevahendid: pilt «Aedvilja koristamas» või aplikatsioone — ema, Ene, Eedi, korv, peet, hernekaunad, redised.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.

2. Koduse töö kontrollimine: jutustada pildi järgi lk. 8.

3. Kordamine: a) öelda sõnu *o*-häälikuga, b) õpetaja poolt öeldud sõnadest eraldada häälikud *a* ja *o*.

4. Pildi vaatlemine ja vestlus selle põhjal.

Pildi asemel aplikatsioone kasutades kinnitab õpetaja need jutustuse käigus tahvlile. Jutustusse põimime tegelasi, kelle nimes esineb *e*-häälik. Analoogiliselt eelpool kirjeldatud *a*- ja *o*-hääliku tundmaõppimisele õpitakse kuulama ja sõnadest eraldama *e*-häälikut (sõnad ema, Ene, Eedi, peet, redis, herved jne). Tehakse vahet *e*-hääliku erinevas pikkuses sõnades «Ene—Eedi», «redis—peet».

5. Koduseks tööks: mõelda 3 lauset, milles kasutame sõnu *e*-häälikuga.

6. Tunni lõpetamine.

2. t u n d.

Teema: a) paisuharjutused nr. 14—18, b) töö kujunditega.

Eesmärk: ülemise pöörde kirjutamine koos paispostikestega, paispostikesed pöördega ülal ja all.

11. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: a) vestlus teemal «Kooli sööklas», b) *l*-häälik.

Eesmärk: a) selgitada viisakat käitumist söögilauas, b) eraldada sõnadest *l*-häälikut.

Õppevahendid: aabitsapilt «Sööklas» või aplikatsioon samal teemal.

Tunni käik kulgeb üldjoontes niisamuti, nagu häälikute *a*, *o* ja *e* käsitlemisel.

Vestluses selgitame viisakat käitumist söögilauas, tervishoiunõudeid söömise juures.

Sõnad, millest on sobiv eraldada *l*-häälikut: Leo, Laine, Olli, laud, lusikas, kahvel, kulp, taldrik, põll. Sõnade häälikulisel analüüsil juhime tähelepanu keele asendile *l*-hääliku hääldamisel, et õpilased teadlikult oskaksid seda tekitada.

2. t u n d.

Teema: a) paisuharjutused nr. 19—22, b) töö kujunditega või mõni esimeses tunnis käsitletud teemale vastav jutuke lastest.

Eesmärk: ovaalsete paisude kirjutamine.

12. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *m*-hääliku eraldamine silbist ja sõnast.

Õppevahendid: mõni sobiv pilt või aplikatsioonid — ema, Mall, Mikk, maja, lehm, lammas.

Eesmärk: *m*-hääliku eraldamine silbist ja sõnast.

Ka *m*-hääliku käsitlemisel pöörame suurt tähelepanu hääliku teadlikule tekitamisele ja huulte asendile selle hääldamisel.

2. t u n d.

Teema: a) paisuharjutused nr. 23—28, b) töö kujunditega.

Eesmärk: ülapikkade paisjoonte kirjutamine.

Eelpool toodud kirja eelharjutuste jaotus tundidele erineb pisut R. Lahi «Kirjatehnikas» esitatud töökavast (vt. «Kirjatehnika» lk. 92—95). Mõnedes tundides on läbi võetud vähem harjutusi ja seetõttu pole aabitsaeelsel perioodil jõutud kõike ettenähtut kirjutada. Harjutuste läbivõtmise tempo sõltub endastmõistetavalt klassi õpilaste arenemistasemest. Kui lapsed üldiselt tulevad kirjutamisega hästi toime, oskavad sulge ja tinti õigesti kasutada, võib rohkem harjutusi läbi võtta. Kui aga töös ilmneb suuremaid raskusi, tuleb tempot aeglustada ja harjutuste arvu tunnis veelgi vähendada.

3. tund.

Teema: a) vestlus aabitsapildi põhjal lk. 10, b) *r*-häälik.

Eesmärk: a) laste sõpruse, rahvaste sõpruse kasvatamine, b) *r*-hääliku eraldamine silbist ja sõnast.

Vestluses aabitsapildi põhjal rõhutame laste sõprust klassi- ja koolikollektiivis, vestleme ning toome näiteid rahvaste sõprusest meie kodumaal.

Sobivad sõnad häälikuliseks analüüsiks: Riina, Rein, Mari, ringis, rõõmsad, sõber, pärg, säärikud jt.

Kuna lastel esineb sageli vigu *r*-hääliku hääldamises, siis pöörame siin erilist tähelepanu keele õigele asendile ja *r*-hääliku tekitamisele. Kontrollime selle hääldamist iga õpilase juures. Esinevate hääldamisvigade puhul õpetame ja harjutame õiget hääldamist.

Võrdleme keele asendit *l*- ja *r*-häälikute tekitamisel. Teeme hääldamisharjutusi, hääldades kordamööda sõnu, näit. liiv—riiv, laud—raud, kool—koor, tuul—kuur, vulin—vurin, male—Mare, klaas—kraav, plaan—praad jne. Seejuures tuleb kontrollida ja selgitada, kas lastele on need sõnad tuntud ja nende tähenduslik erinevus arusaadav.

B) AABITSAKURSUS.

13. õppepäev.

1. tund.

Teema: *a*-häälik ja täht *A*.

Eesmärk: osata eraldada *a*-häälikut silbist ja sõnast, tundma õppida tähte *A*.

Õppevahendid: mänguauto või pilt autodest, liikuv aabits, pulgakesed või tikud.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Koduse töö kontrollimine.

3. Häälik *a*:

a) Hääliku eraldamiseks sõnast võib lähtuda mõistatusest aabitsa 11. lk. Esitame mõistatuse, vaatleme mänguautot või pilti, vestleme nendest.

Hääldame sõna «au-to». Missugust häälikut kuuleme sõna alguses? Hääldame *a*-d.

b) Õpetaja poolt esitatud sõnadest eraldavad lapsed *a*-hääliku. Seda on õpitud tegema juba aabitsaeelsel perioodil.

c) Õpilased ütlevad sõnu, milles on *a*-häälik kas alguses, keskel või lõpus.

d) Võrreldakse *a*-hääliku erinevat pikkust sõnades: padi—paati, sadas—saatis, klass—klaas.

4. Täht *A*:

a) Tähe esitamine ja vaatlemine klassi liikuvast aabitsast.

Millest koosneb *A*-täht? (Kolmest kepikesest, kriipsust.) Missugused need on? (Kaks on pikemad, ühepikkused, üks on lühem.) Kuidas nad asetsevad? (Kaks pikemat seisavad nagu katuse sari—kad, moodustavad katuse, kolmas, lühem, asetseb nende vahel.)

b) Tähe kuju joonistatakse õhus, esiteks avasilmi, siis kinnisilmi. Tähte võib koostada ka laual pulgakestest või tikkudest. (Tähe joonistamise käik: joon alt üles, ülalt alla ja keskmine joon.)

c) Liikuva aabitsa tähekaardilt lõigatakse lahti *A*-tähed ja asetatakse liikuvasse aabitsasse.

d) Õpetaja esitab mitmesuguseid laste nimesid. Kui nime algul on *A*, siis võtavad lapsed tähe *A* liikuva aabitsa taskust ja tõstavad selle üles.

5. Töö aabitsaga.

Avatakse aabitsad lk. 11, vaadeldakse pilti ja vesteldakse selle üle, jutustatakse, kuidas tekib *A*-täht.

Kui klassis leidub lugeda oskajaid, siis võib lasta neil mõistatust lugeda. Kooris lugemise teel õpitakse mõistatus pähe.

6. Koduseks tööks: jutustada pildi järgi ja mõelda nimesid, mille algul on *A*, korrata päheõpitud mõistatust.

7. Tunni lõpetamine.

2. tund.

Kui õpilased *a*-hääliku eraldamisega sõnast hästi toime tulevad ja ilmneb, et nad enamikus ka *A*-tähte juba tunnevad (tavaliselt tunnevad lapsed seda juba enne koolitulekut), siis võib väiketähte *a* käsitleda koos suurtähega või samal päeval järgnevas tunnis.

Teise tunni käik:

1. Kordamiseks öeldakse sõnu *a*-häälikuga.

2. Vaadeldakse pilti lk. 12 ja vesteldakse selle üle. Lastele võib anda nimed *A*-tähega.

3. Vaadeldakse ja nimetatakse joonistel kujutatud esemeid, määratakse *a*-hääliku asukoht sõnas.

4. Loetakse tähti.
5. Õpitakse kirjutama kirjatähte *a*.
  - a) Trükitähe ja kirjatähe võrdlemine.
  - b) Õpetaja näitab klassitahvlil, kuidas tähte kirjutatakse.
  - c) Täheelementide analüüs.
  - d) Harjutused kirjaliigutuste omandamiseks: täheelementide vormi matkimine õhus, lauale asetatud paberil sõrmega, kriidiga tahvlil.
  - e) Vihikusse (alguses võib kasutada ka vihiku nr. 1 üksiklehte) kirjutatakse rea algusse 2—3 täheelementi. Õpetaja kontrollib. Kui on kirjutatud korralikult ja õigesti, lubab õpetaja kirjutada rea lõpuni (üksiklehe puhul kirjutada harjutus vihikusse).
  - f) Süntees. Täheelementide liitmine täheks. Õpetaja kirjutab tähe tervikuna uuesti tahvlile, andes seletuse tähe alguse, paisutamise, juusjoonte, joonestikul paiknemise, tähe lõpetamise kohta.
  - g) Õpilased kirjutavad rea algusse 2—3 tähte. Õpetaja kontrollib ja juhib tähelepanu puudustele. Seejärel kirjutatakse rida lõpuni, vajaduse korral ka veel teine rida sama tähte.
  - h) Tööde vaatlemine ja paremate tööde esiletõstmine.
6. Tunni lõpetamine.

14. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *i*-häälik, tähed *I, i*.

Õppevahendid: mõni sobiv pilt või aplikatsioone esemetest, loomadest jne., mille nimetustes esineb häälik *i* (siil, kiisu, hiir, lill jne.)

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Koduse töö kontrollimine.
3. Häälik *i*.

Õpetaja jutustusest või vestlusest pildi põhjal eraldatakse sõna, milles on *i*-häälik. Edasine sõnade häälikuline analüüs kulgeb analoogiliselt eespool käsitletud tundidele.

4. Täht *I, i*.
  - a) Tähtede esitamine.
  - b) Tähe vaatlemine ja täheelementide analüüs.
  - c) Tähe joonistamine õhus.
  - d) Tähtede väljalõikamine tähekaardilt ja liikuvasse aabitsasse asetamine.
5. Töö liikuva aabitsaga.
  - a) Õpetaja ütleb laste nimesid. Kui nime algul on *A* või *I*, tõstavad lapsed vastava tähe. (Juba siinkohal selgitada, et nime algul on suurtäht.)
  - b) Silbi «*AI*» koostamine liikuva aabitsaga ja silbi lugemine.

Õpetaja asetab tahvli servale või vastavale alusele tähe A. Hääldatakse kooris. Pisut kaugemale kõrvale asetab õpetaja tähe I. Hääldatakse seda. Nüüd nihutab õpetaja I-tähe A kõrvale, hääldatakse enne A-d, siis I-d, seejärel ilma pausita kahe tähe vahel — AI. Samuti koostatakse silp «ai» ja loetakse seda kooris ja üksikult.

c) Õpilased koostavad samad silbid oma liikuva aabitsa abil ja loevad neid.

6. Töö aabitsaga.

a) Pildi vaatlemine lk. 13 ja vestlus pildi põhjal.

b) Tähtede ja silpide lugemine.

7. Koduseks tööks: jutustada pildi järgi ja lugeda lk. 13 tähed ja silbid.

8. Tunni lõpetamine.

2. t u n d.

Teema: a) kirjatäht *i*, b) mõni muinasjutt või lühipala.

15. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *o*-häälik ja tähed *O, o*.

Töö tunnis kulgeb analoogiliselt *a*- ja *i*-hääliku käsitlemisele.

2. t u n d.

Teema: a) kirjatäht *o*, b) jutuke või luuletus oravast.

16. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *u*-häälik ja tähed *U, u*.

2. t u n d.

Teema: a) kirjatäht *u*, b) lk. 16 aabitsast, pikk täishäälik.

17. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *l*-häälik ja täht *L*.

Õppevahendid: pilt või aplikatsioone esemetest, mille nimetus on *l*-häälik.

Tunni käik:

1. Tunni organiseerimine.
2. Koduse töö kontrollimine.
3. Häälilik *l*.

Hääliku eraldamine silbist ja sõnast toimub analoogiliselt aabitsaeelsel perioodil käsitletud tunnile. Sobiv sõna selleks on «lill». Õpetada lapsi tähele panema huulte ja keele asendit *l*-hääliku tekitamisel.

4. Täht *L*.

- a) Tähe esitamine klassi liikuva aabitsaga.
- b) Tähe vaatlemine ja täheelementide analüüs.
- c) Tähe kaju kinnistamine: koostamine pulkadest, joonistamine õhus.

d) Tähtede väljalõikamine liikuva aabitsa tähekaardilt ja liikuvasse aabitsasse asetamine.

5. Töö liikuva aabitsaga.

a) Õpetajal on paremas käes klassi liikuva aabitsa täht *L*, vasakus *A*. Laseb õpilastel häälendada neid algul eraldi. Siis, lähendades tähed teineteisele, laseb häälendada *L* järel kohe *A*, ilma pausita tähtede vahel. Saadakse silp *LA*. Silpi hääldatakse korduvalt. Sageli kipuvad lapsed seejuures esialgu *l*-häälikut liigselt rõhutama, hääldades seda pikalt *-lla*. Tuleb harjutada silpi lugema õigesti, hääldades *l*-häälikut silbi algul lühidalt, kergelt.

Analoogiliselt koostatakse ja õpitakse lugema silpe *LI*, *LU* ning *LAA*, *LII*, *LUU*, rõhutades viimaste puhul silbi lõpphääliku pikemat häälendamist. b) Neidsamu silpe koostatakse ja loetakse õpilaste liikuva aabitsa abil.

6. Töö aabitsaga.

a) Pildi vaatlemine lk. 18 ja vestlus selle põhjal.

b) Lugemine. Kui varem on liikuva aabitsaga tehtud küllalt harjutusi silpide lugemiseks, ei tohiks lugemine aabitsast tekitada mingeid raskusi.

7. Salmikese päheõppimine kooris lugemisega, salmi laulmine.

8. Koduseks tööks: õppida lugema leheküljel esitatud silpe ja koostama neid liikuva aabitsaga, jutustada pildi järgi.

9. Tunni lõpetamine.

Selle päeva teises eesti keele tunnis võib jätkata eelmise päeva kirjajarjutusi — ai, oi, au — ja tunni teisel poolel läbi viia mõni temaatiline vestlus või õpitud salmikeste ja mõistatuste kordamine.

18. õppepäev.

1. tund.

Teema: *l*-häälik ja tähed *L, l*; sõnade ja lühilauseste koostamine ja lugemine.

Tunni käik.

1. Tunni organiseerimine.

2. Koduse töö kontrollimine:

a) jutustatakse pildi järgi, b) loetakse aabitsast, c) koostatakse silpe liikuva aabitsaga ja loetakse.

3. Kordamiseks: õpetaja näitab vastavaid aplikatsioone või pildil esemeid, loomi jne. Õpilased ütlevad nende nimetuse, otsustades ühtlasi, kas sõnas on *l*-häälik ja kus see asetseb.

b) Õpilased ütlevad sõnu *l*-häälikuga.

4. Täht *l*.

a) Tähe esitamine ja võrdlemine *L*-tähega.

b) Tähtede väljalõikamine tähekaardilt ja liikuvasse aabitsasse asetamine.

5. Töö liikuva aabitsaga.

a) Silpide koostamine klassi ja õpilaste liikuva aabitsaga: *la, li, lu, laa, lii, luu*.

b) Sõnade koostamine.

Algul koostatakse ja loetakse õpitud silbid *Ai-* ja *-li* üksikult, asetades nad teineteisest eraldi. Siis lähendatakse silbid, jättes vahele siiski väikese vahe, ja loetakse silbid järjest: *Ai-li*. Kahe tähe kokkulugemist silbiks peab enne küllaldaselt harjutama.

Uue raskusena esineb siin kolmetäheline silp: *Lai-* ja *lau-*. Silbi koostamisel lähtume õpitud silbist *ai* ja asetame ette *L*-tähe. Kui kokkulugemisega ei tulda toime, katame kinni viimase tähe *i*. Jääb tuttav ja õpitud silp *La-*, mida loeme korduvalt. Siis vabastame tähe *i* ja hääldame silbi *La-* järel kiiresti, ilma vaheta, tähte *i*. Saamegi silbi *Lai-*. Silbi lugemist harjutame kooris ja üksikult. Samuti toimime silbi *lau-* koostamisel ja lugema õppimisel.

Kui nende silpide koostamine ja lugemine on selge ja läheb lodusalt, koostame sõnad *Lai-li* ja *lau-la*.

c) Lause koostamine ja lugemine.

Ladudes teineteise järele sõnad «*Lai-li*», «*lau-la*», saamegi lause. Samuti koostame laused «*Lau-la lau-lu*» ja «*Lau-la, Au-li*».

Nii sõnade kui ka lausete koostamist teostame algul klassi liikuva aabitsa abil klassitahvlil ja harjutame nende lugemist kooris ja üksikult. Alles seejärel, kui juba on omandatud teatav vilumus silpide kokkulugemises sõnaks ja lühilauseste lugemises klassitahvlilt, asume sõnade ja lühilauseste koostamisele õpilaste liikuva aabitsaga.

6. Töö aabitsaga.

a) Vestlus pildi põhjal lk. 19.

- b) Teksti lugemine õpetaja poolt.
  - c) Vaikne lugemine.
  - d) Lugemine õpilaste poolt.
  - e) Lauseid «Oi, la-li-la-li-laa! Oi, li-lu-li-lu-lii!» võib ka laulda näit. laulu «Isamaa hiilgava pinnalta» refrääni viisil, lauldes refrääni lõpposa silbil «la-».
7. Koduseks tööks: lugeda tekst lk. 19, liikuva aabitsaga koostada nimed *Ai li, Lai li, Au li, A lo*.
8. Tunni lõpetamine.

Märkus. Kui klassi üldise taseme tõttu nõuab töö liikuva aabitsaga rohkem aega, kui oleme antud tunniks planeerinud, võib aabitsast lugemisele asuda sellesama päeva teises eesti keele tunnis. Vajalik on, et lapsed tähtede silbiks ja silpide sõnaks kokkulugemise oskuse omandaksid enne aabitsa juurde asumist. Aabitsast lugemine on õpitu kinnistamiseks.

Teises tunnis õpitakse tundma ja kirjutama kirjatähte *l*.

35. õppepäev.

1. t u n d.

Teema: *b*-häälik ja tähed *B, b*.

Tunni käik.

1. Tunni organiseerimine.
2. Koduse töö kontrollimine.
3. Häälik *b*.

a) Hääliku eraldamiseks sõnast võib kasutada sobivat pilti või aplikatsioone. Võime aga ka lähtuda konkreetsest tegevusest. Õpetaja kutsub tahvli juurde mõned õpilased: üks loeb, teine kirjutab, kolmas joonistab, neljas seisab, viies istub jne. Õpetaja esitab klassile küsimusi iga tahvli juures oleva õpilase kohta, näit.: Mida teeb Malle? (Malle loeb.) Mida teeb Jaan? (Jaan kirjutab.) jne. Seejärel hääldatakse ainult sõnu, mis näitavad laste tegevust: loeb, kirjutab, joonistab, seisab, istub.

Nüüd hääldatakse uuesti sõna «loeb». Õpetaja juhendamisel jälgitakse tähelepanelikult huulte asendit sõna lõpus. (Huuled on suletud. Häälikut kuuleme alles siis, kui huuled uuesti avame.)

b) Õpetaja esitab sõnu *b*-häälikuga, õpilased määravad selle asukoha sõnas. Võib-olla jõuab mõni tähelepanelikum õpilane siin ise järeldusele, et seda häälikut kuuleme ainult sõna sees või lõpus, mitte alguses. Kui ei, siis juhib sellele tähelepanu õpetaja.

c) Õpilased ütlevad sõnu *b*-häälikuga. Siin võidakse nimetada sõnu, milles on häälik *p*. Õpetaja laseb sel puhul hääldada nii õpilase poolt toodud näidet, näit. «seep» kui ka mõnda sõna *b*-häälikuga, näit. «seisab». Juhib tähelepanu sellele, et õpitavat *b*-hääli-

kut hääldame kergesti, nõrgalt, sulgedes huuled lühikeseks hetkeks ja kergesti.

4. Tähed *B, b*.

Tähe tutvustamise käik ja töö liikuva aabitsaga ning aabit-saga kulgeb analoogiliselt eespool käsitletud näidetele. Sõnade koostamisel ja lugemisel rõhutab õpetaja eriti seda, et *b*-tähte loeme ikka koos järgneva tähega (muidugi, kui ta ei ole sõna lõpus), sest üksikult on teda halb hääldada. Tehakse silpide *ba*, *be*, *bi*, *bu* jne. lugemise harjutusi. Sellega väldime *b*-tähe veerimise vajadust tähe nimetusega *be* (või *bõh*), mis on lugemaõppimisel sageli suureks raskuseks.

5. Koduseks tööks: lugeda lk. 39 ja jutustada piltide järgi.

6. Tunni lõpetamine.

38. õppepäev.

1. tund.

Teema: *p*-häälik ja tähed *P, p*.

Hääliku eraldamine sõnast toimub samuti, nagu kirjeldatud *b*-hääliku käsitlemisel. Sobiv sõna selleks on «lipp». Õpetaja juhtimisel võrreldakse huulte asendit *b*- ja *p*-hääliku tekitamisel. (*b*-hääliku puhul suleme huuled kergesti, hääldame nõrgalt; *p*-hääliku puhul aga suleme huuled järsult, tugevasti. Sellest siis ka nimetused: tugev *p* ja nõrk *b*.) Seejuures on vaja teha rohkesti harjutusi nii sõnade õigeks hääldamiseks kui ka kuulamiseks ja otsustamiseks, kas sõnas on *p* või *b*.

Samasuguseid harjutusi tugeva ja nõrga hääliku kõrvutamiseks tuleb teha ka *t*- ja *d*- ning *k*- ja *g*-häälikute käsitlemisel. Kui aabitsaperioodil neid harjutusi järjekindlalt teha, harjuvad õpilased nõrga või tugeva sulghääliku esinemist tähele panema, millega rajame tugeva aluse õpilase õigekeelsusele.

III. LIIKUV AABITS.

Lugema õpetamise juures omab liikuv aabits suuremat tähtsust kui aabits. Aabitsas leiduv materjal kinnistab õpilase teadmisi, liikuv aabits aga annab neid. Häälikutest (tähtedest) silpide ja sõnade tekitamine saab lapsele selgeks kõrva, silma ja käe abil. Aabitsaeelse kursuse ajal — sõna leidmine lausest, silbi eraldamine sõnast ja hääliku eraldamine silbist — kulgeb aabitsaõpetus analüütiliselt. Tähtedega tutvumine ja tähtedest silpide ning sõnade koostamine toimub sünteetilisel printsiiбил. Igale liikuva aabitsa abil koostatavale sõnale eelnegu selle sõna häälikuline analüüs, et õpilane oskaks valida vajalikud tähed sõna koostamiseks.

Tuleb algusest peale õpetada lapsi kuulama ja eraldama sõnas lühikest ja pikka häälikut. Sõnade koostamisel liikuva aabitsaga tuleb suure tähelepanu pöörata lühikese ja pika hääliku märkimisele. Õpilasele pakub suurt rõõmu avastus, et sõnade «sina — Siina», «emal — eemal», «kuri — kuuri» jt. muutmise juures on temal «vabad käed». Lapsele omane tegutsemis- ja loomistung leiab viljakat rakendust. Tema suhtumine lugemisse muutub loovaks. Liikuva aabitsaga töötamine hajutab nii mõnelgi lapsel hirmu raamatu ja lugemise eest, mis võib olla tekkinud enne kooli, kui last on püütud lugema õpetada sundimise teel.

Juba aabitsaõpetuse ajal tuleb õpetada õpilasi pärisnimede koostamisel suurt algustähte kasutama. Kui seda järjekindlalt juurutatakse, pole õpetajal hiljem kunagi vaja parandada sellelaadseid vigu õpilaste vihikuis.

Õpetajate seas leidub veel arvamust, et saab läbi ka ilma liikuva aabitsata. Sellel seisukohal asuvaile õpetajaile paneksime südamele kas või ühe aabitsaõpetamise perioodi vältel töötada liikuva aabitsaga ja siis otsustada. Liikuv aabits on ainus õppevahend, mille abil laps tajub sõna sünteetilist ehitust.

Koolis kasutame kahesuguseid liikuvaid aabitsaid: õpilase ja klassi liikuvat aabitsat.

Õpilase liikuva aabitsa jaoks on tähed aabitsaga kaasas. Kuidas tähtede talletamist ja kasutamist praktikas korraldada, sellest on metoodilises kirjanduses küllalt juttu olnud. Olgu siinkohal veel kord meelde tuletatud, et tähekaartidelt ei tohi korruga lahti lõigata mitte kõiki tähti. Niisamuti informeeritagu ka lapsi ja laste vanemaid.

Raamatukauplustes on müügil kaaned liikuva aabitsa jaoks. Sääraseid kaasi saab ka ise valmistada kartongist ja paelast või volditavast paberiribast. Parajasti õpitavad tähed lõigatakse tähekaardilt lahti ja asetatakse kaante tähetaskutesse. Omatehtud kaante puhul paigutame need esialgu tähtede tundmaõppimise järjekorras, hiljem seame tähestikulisse järjekorda. Müügil olevates kaantes on taskud varustatud tähtede nimetustega tähestikulisel järjekorras. Neis asetame tähed kohe vastavasse taskusse.

Klassi liikuva aabitsa jaoks on käesoleva metoodilise kirja lõpus tähešabloonid nii suure kui ka väikese trükitähe jaoks. Nende järgi on kerge valmistada suuremal hulgal tähti klassi liikuva aabitsa jaoks. See töö tuleb teha aegsasti enne koolitöö algust. Tähekaardikeste arv olgu suurem õpilase liikuva aabitsa tähekaartide arvust, sest siis on võimalik sõnade ladumiseks korraga tööle rakendada mitut õpilast.

Suure klassikollektiivi — 30—40 õpilase — puhul vajab õpetaja tähekuju demonstreerimiseks veelgi suuremas formaadis näidistähti, mille kõrgus võiks olla ca 15—20 cm. Selle tähestiku komplektis võib igast tähest olla vaid kaks eksemplari — üks suur, teine väike.

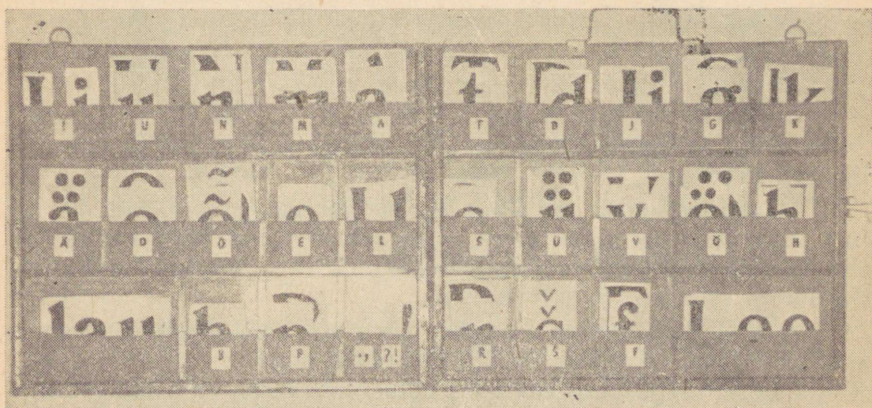
Kuidas talletada klassi liikuva aabitsa tähekaarte? Levinumad on kolm viisi.

1. Valmistatakse riidest taskud (23+2 — f ja š jaoks) iga tähe jaoks eraldi, millesse paigutatakse suur- ja väiketäht koos.

2. Tähekaardid paigutatakse piklikesse kastidesse kartoteegi põhimõttel.

3. Valmistatakse kantav kast alljärgneva kirjelduse kohaselt.

Kast on valmistatud kahest 45×50 cm suurusest vineeritahvlist, millele on löödud vastavate mõõdetega liistud (vt. pildil). Liistude peale tõmmatakse taskutega varustatud riie, mis kinnitatakse alumiste liistude külge. Alumised liistud võimaldavad taskutele suuremat sügavust ja tugevust.

Pildil toodud liikuva aabitsa kast (Vabariiklikust Õpetajate Täiendusinstituudi kogust) näitab tähtede paigutamist järjekorras, mis oli toodud 1952. a. «Aabitsas». Tähed tuleks taskutele aga kleepida tähestikulises järjekorras, et luua õiget alust tähestiku õppimiseks.

Töö liikuva aabitsaga toimub igas lugemistunnis enne aabitsast lugemisele asumist. Iga aabitsapalas leiduvat uut sõna analüüsitagu kõigepealt häälikuliselt. Seejärel asutagu sõna koostama klassi liikuva aabitsa abil. Klassi liikuva aabitsaga on soovitatav lasta algul sõnu (lühilauseid) koostada neil õpilastel, kel sõna sünteetiline ehitus on selge. Nii väldime tarbetuid eksimusi ja anname vähem edasijõudnuile aega asjast aru saada. Samal ajal käib sõnade koostamise töö iga laua peal individuaalselt.

Liikuva aabitsaga töötamisel saab kasutada mitmesuguseid võtteid. Vaatleme mõningaid lähemalt.

1. Õpetaja laob sõna klassitahvlile või vastavale alusele, õpilased laovad selle oma tähekaartidega lauale ja loevad. Võrreldakse laotud sõnu ja kontrollitakse sõnade õigekirja.

2. Õpetaja ütleb koostatava sõna. Õpilane valib ise vajalikud

tähed ja laob klassi liikuva aabitsaga. Teised õpilased koostavad sõna oma laual. Kontrollitakse tahvlil ja laudadel koostatud sõnu.

3. Õpetaja asetab tahvlile sõna esimese silbi. Puuduva silbi leiavad ja asetavad õpilased. Näit. Ai-li, Ai-no, Ai-ni, Ai-na.

4. Koostatud sõnas asendatakse üks täht teisega, et saada uus sõna: kana, kena, küna.

5. Laotud silbile lisatakse teisi tähti või silpe uute sõnade saamiseks:

6. Õpetaja annab õpilasele sõnaks vajalikud tähed ja õpilane laob neist sõna.

7. Õpilased koostavad sõnu õpitud tähtede piires vabalt. Lapse loov vaim leiab sel puhul kõige enam rakendamist. Kuid ühtlasi on siinjuures kõige rohkem võimalusi vigade esinemiseks. Neid peab tingimata seletama ja parandama.

Et silpide koostamine kuulub liikuva aabitsa töö juurde, toome siinkohal lühikese ülevaate silbitüüpide kohta.

Esimese, kõige kergema silbitüübi moodustab kaksiktäishäälik (diftong). Sellel kaalutlusel ongi esimesed silbid aabitsas *ai*, *oi*, *ei*, *ui*. Sellele järgneb lahtine silp pika täishäälikuga. Hääldekslikel põhjustel käsitletakse aga kaashääliku kombinatsiooni lühikese täishäälikuga enne: *la*, *li*, *lu*, *ma*, *mi*, jne. Kaashääliku, esialgu ainult helilise kaashääliku ühtesulamist täishäälikuga tuleb harjutada kõigis kombinatsioonides õpitud tähtedega lahtise silbi moodustamisel. Alles siis saab minna kinnise silbi koostamisele ja lugemisele. See kulgeb lihtsalt: võtame näiteks lahtise silbi *na* ja paigutame tähed ümber, saame *an*. Taastame endise lahtise silbi *na*, paneme selle ette kinnise silbi *an*, saame *an-na*. Vaatleme tekkinud sõna, hääldame seda, arutame selle tähendust. Võib-olla tuletab meile mõni hästi kasvatatud laps meelde, et pole viisakas öelda «anna», vaid peab ütleva «palun, anna». Täiesti õige, aga me ei oska veel laduda sõna «palun». Kui klassis on Anna, Anne või Anni, siis õpime kohe nime õigesti laduma. Juhime tähelepanu, et sõnades hääldame *n*-häälikut tugevasti, rõhutatult, seepärast peame selle hääliku märkimiseks võtma kaks *n*-tähte.

Silpe *ma* — *maa*, *mu* — *muu* ei hääldata eri pikkusega, sellepärast on aabitsas püütud vältida nende silpide tarvitamist esialgu ühes ja samas palas või kõrvuti seisvatel lehekülgedel. Hil-

jem ei saa sellest meie keelele omasest raskusest mööda minna. Siis tuleb õpilastele seletada nende sõnade tähenduslikku külge.

Samuti on aabitsa algosas välditud silpide *kel* — *kell*, *tal* — *tall* paralleelset tarvitamist. Esinevad ainult *kell*, *tall* jms. vormid.

Raskema sõnatüübi moodustavad kõrvuti seisvad kinnised silbid: *an-nab*, *os-tab*, *an-dis*, *os-tis* jne. Nende lugemisega tuleb õpilane ainult siis hästi toime, kui liikuva aabitsaga on tehtud küllaldaselt harjutusi kõikide kinniste silpide lugemiseks, mida võimaldab õpitud tähtede hulk. Ilma eelnenud treeninguta põrkame siin esimese suurema takistuse vastu ja tekivadki lugemisvead. Selles on süüdi just puudulik häälikuline analüüs aabitsaeelsel perioodil ja vähene liikuva aabitsa kasutamine sõna sünteetilisel moodustamisel.

«Aabitsa» lisa on peale tähe- ja silbikaartide veel kaheksa lühilausega leht. Laused on mõeldud iseseisvaks tööks aabitsaperioodil. Kõik kaardid korjab õpetaja enda kätte kohe õppetöö alguses. Vastavalt läbivõetud tähtedele lõikab õpetaja kaardilt sobiva lause, eraldab selle sõnadeks ja jagab need õpilastele, kes asetavad sõnad õigesse järjekorda lause saamiseks. Sõnad antakse pärast kasutamist õpetaja kätte. Lahtilõigatud sõnu talletatakse ümbrikus või karbikeses.

Sõnakaartidega saab mitmeti töötada. Olgu toodud mõningad näited.

1. Õpetaja annab õpilasele kätte kõik lause koostamiseks vajalikud sõnad. Õpilane seab sõnad õigesse järjekorda ja loeb lause.

2. Õpetaja annab õpilasele korraga kätte kahe lühilause sõnad. Õpilane koostab neist kaks lauset.

3. Õpetaja jätab ühe sõna lausest õpilasele andmata. Õpilane leiab, missugune sõna puudub, ja laob selle oma liikuva aabitsa abil juurde. Väljajäetud sõna peab olema valitud nii, et selle puudumine oleks ilmne, et lausel selle sõnata poleks terviklikku mõtet.

4. Õpetaja lisab antud lause sõnadele ühe liigse, teisest lausest pärineva sõna. Õpilased koostavad õige lause, jättes mittevajaliku sõna kõrvale.

Selline töö sõnakaartidega toob mõningat vaheldust õpilaste iseseisvas töös eriti liitklassides ja on eeltreeninguks samalaadsetele harjutustele, mida teisel poolaastal tehakse lugemikust.

IV. TÖÖ AABITSAGA.

Töö aabitsaga algab 3. õppenädalal. Seni oleme kasutanud aabitsaeelse kursuse pilte vestluseks ja sõnade häälikuliseks analüüsiks. Nüüd alustame tähtede tutvustamist. Sellega muutub aabits pildiraamatust õpperaamatuks. Küll on lapsed juba jõudnud

tutvust teha aabitsas leiduvate piltidega, mõni lugemisekunsti tundev õpilane on võib-olla lugenud aabitsast palugi. Kuid seda kõike on tehtud lapsele omase süvenemiseta, pealiskaudselt.

Aabitsaeelsel perioodil on laps tutvunud *a*-häälikuga, oskab seda eraldada sõnadest ja silpidest. Nüüd näeb ta *a*-hääliku märki trükituna ja õpib seda kirjutama. Esialgu esitatakse aabitsas suur ja väike trükitäht eraldi, et lapsel sööbiks tähekuju kindlamini mällu ega poleks segiminekut. Sarnaste tähekujude puhul ja aabitsa lõpuosas on need esitatud ühel leheküljel, näit. O o, S s jt.

Kui klass koosneb arenenud tähelepanuga, oma mõtteid ja tundeid selgesti väljendada oskavaist õpilastest, võib ühel ja samal päeval tutvustada nii suurt kui ka väikest trükitähte. Sel juhul jõuaks päevas aabitsast läbi töötada 2 lehekülge. Tegelikult on lehekülje materjal mõeldud käsitlemiseks ühe päeva jooksul, s. o. 2 tunniks, kaasa arvatud kirjaõppimine. Peetagu meeles, et kiirus-tamine aabitsakursuse algosas tasub end hiljem kurjasti kätte, kuigi õpetajale mõnikord tundub, et tempot võiks kiirendada. Lugemaõppimise kõrval ärgem unustagem kõnearendamist ning rakendagem seejuures mitmesuguseid võtteid, kasutades selleks pildimaterjali aabitsast ja mujalt.

Vaatleme lähemalt, missugustel momentidel töötame aabitsaga.

Koduse ülesande kontroll algab aabitsast lugemisega. Õpilasi, kes kooli tulles ei osanud sugugi lugeda, kontrollime koduse ülesande täitmises sagedamini. Siinjuures on sobiv kasutada ka klassi liikuvat aabitsat. Enne lugemisele asumist või ka selle ajal annab õpetaja klassile märkamatuult parimale lugejale ülesandeks klassi liikuva aabitsa abil laduda mõni sõna või lühilause ülesantud tekstist. Õpilane laob peast, kui suudab seda teha vigadeta, kui ei, siis aabitsa järgi, sest õpetajal on raske teda abistada klassi tähelepanu lugevalt õpilaselt ära tõmbamata. Kui lugev õpilane on oma tööga toime tulnud, saab ta lisaülesandeks lugeda ka tahvlile laotud sõnad või lause. Niisugune kontroll-lugemine on väga vajalik, sest see näitab, kas õpilane kodus õpitut luges peast, s. o. pildi, teksti järgi, või sünteetiliselt. Peastlugemine takistab väga palju õige lugemise harjumuste omandamist. Lastel on aga väga hea mälu teksti peast lugemiseks, isegi siis, kui teksti juures puuduvad pildid.

Uue tunni käigus on aabits esialgu suletud. Uue aine käsitlel algab sissejuhatava vestlusega, sellele järgneb häälikuline analüüs, siis uue tähe esitamine klassi liikuva aabitsa tähekaardil ja silpide ning sõnade koostamine nii klassi kui ka õpilase liikuva aabitsa abil. Töö liikuva aabitsaga näitab meile, kui võrd lapsed omandasid uue aine — uue hääliku ja tähe — ja on teatud mõttes kontrolliks.

Järgneb uue pala esitamine õpetaja poolt. Selle aja kestel on õpilastel aabitsad suletud. Kui lehekülg koosneb ainult mõnest tähest või silbist, nagu näiteks aabitsa algosas, pole ettekanne vajalik.

Nüüd avame aabitsad. Järgneb vaikne hetk, mille kestel õpilased tutvuvad uue leheküljega. Vaatlusele järgneb vestlus ja arutus. Õpilased jutustavad, mida nad pildil tähele panid. Õpetaja juhib vestlust vajalikus suunas — uue hääliku (tähe) kasutamise eesmärgil. Kui õpilaste sõnavõtudest selgub, et vaatlus oli pealiskaudne, juhib õpetaja küsimuste varal tähelepanu mõnele lastele märkamatuks jäänud seigale. Vestlusest tuleb ergutada osa võtma vähem aktiivseid, vaiksmaid õpilasi, samal ajal targu pidurdada liigselt jutukaid.

Vestlusele järgneb vaikne lugemine. Õpetaja jälgib, et kõik loeksid vaikselt, ainult silmadega ja suud liigutamata. See ei lähe aga sugugi kergesti. Laps loeb vaikselt, suud liigutamata küll õpitud silpe ja sõnu, uute sõnade ja uue õppimata teksti puhul püüab ta aga raskuse ületamiseks ka suud tegevusse rakendada. Seda tuleb esialgu lubada, muidu keelaksime lapsele lugemise üldse. Pangem tähele vaikset lugemist vanemates klassides: nõrgavõitu või keskmine õpilane loeb õppetükis esineva mitmesilbilise oskus-, võör- või laensõna huupi ja peaaegu alati valesti, hea õpilane aga suuga kaasa lugedes ja silbiti. Nii teeme meie, täiskasvanudki, kui kohtame täiesti tundmatut mitmesilbilist uut sõna. Kuidas saame siis nõuda 7-aastaselt lapselt, kellele iga aabitsa lehekülg toob uut, et ta kohe esimestel nädalatel peab omandama vaikse lugemise võtteid! Vaikse lugemise all mõtleme aabitsakursuse osas vaikset, hääletut lugemist. Aabitsakursuse lõpupoole juurdub vaikne lugemine kindlamini. III veerandiks on see lugemisviis selge.

Vaiksele lugemisele järgneb ettekanne mõne paremini lugeva õpilase poolt. Ettekanne olgu ilmekas, parajas tempos. Kui leheküljel on vaid tähed, silbid ja üksikud sõnad, laseme lugeda valjusti kooris. Terviklike palade puhul pole soovitav harrastada teksti kooris lugemist, sest see soodustab peast- ja huupilugemist. Küll aga loeme kooris kõiki salmikesi, vanasõnu, kõnekäände, mõistatusi või mõningaid lauseid, mille ilmekale lugemisele tahame eriti rõhku panna.

Leheküljel leiduva saatematerjali — väikeses kirjas toodud salmike, mõistatus, vanasõna — esitab õpetaja tunni kokkuvõtteks. Seda võib lasta lugeda ka juba lugemisoskuse omandanud õpilastel ning anda neile koduseks ülesandeks, kui pala on jõukohane. Ka võib seda kooris lugedes pähe õppida. Teised kordavad seda koos õpetaja ja kaasõpilastega, kuni see neilegi meelde on jäänud.

V. SILBILINE LUGEMINE.

Silbiline ehk silbiti lugemine on sõna aeglane, silpide kaupa lugemine. Silbiline lugemine omandatakse tegelikult liikuva aabitsa abil, mitte aabitsast lugemise teel. Enne aabitsast luge-

mist peab lapsel olema juurdunud õige harjumus silbiti lugemiseks, sest sellela ei suuda ta aabitsateksti lugeda.

Veel enam soodustab silbilist lugemist silbikaartide kasutamine. Tahvlil kasutatavate silbikaartide valmistamiseks saab tarvitada «Aabitsa» lisas liikuvale lindil toodud silbitüüpe. Silbikaartide formaat vastaku klassi liikuva aabitsa formaadile.

Silbilist lugemist ei tohi samastada veerimisega, millest peaksime olema lõplikult loobunud. Aabitsaeelsel perioodil on laps omandanud hääliku mõiste. Aabitsaperioodil tutvub ta hääliku märgiga, s. o. tähega. Silbiline lugemine nõuab, et laps, kes on tutvunud näiteks täishäälikute *a, i, o* ja kaashääliku *n*-ga, suudaks silbiti lugeda sõna «Ai-no». Kui eelnevalt on tehtud küllalt harjutusi lahtiste silpide lugemiseks, ei tohi siin lubada häälikute eraldi hääldamist: *A-i-n-o*. Vajaduse korral tuleb üksikuid silpe lasta korduvalt hääldada. Alles siis, kui silbid on kindlasti mälu jäänud, on laps suuteline sõna kokku lugema. Esialgu kipub siiski jääma kahe silbi vahele väike paus, mille vältel laps vaatleb teist, järgnevat silpi. Mida rohkem õpilane omandab lugemisoskust, seda väiksemaks jääb paus silpide vahel. Hiljem kaob see hoopis.

Silbilise lugemise soodustamiseks on aabitsas algul kõik tekstid toodud silpideks eraldatult. Lugemise hõlbustamiseks võib teise silbi paberiribakesega kinni katta, et lapse silma vaateväljal oleks ainult üks silp. Kui silp on õigesti hääldatud, anname pabeririba nihutamisega vabaks järgneva silbi. Olgu tähendatud, et lapsel on vajadus sõna raamatust lugemisel näpuga taga ajada, muidu kaob pahatihti käest rida koos sõnaga. Anneme näpuga järjepidamisele õige suuna: võtame kahekordselt kokkuvolditud paberi- või kartongiriba ja laseme sellega osutada sõna ning katta silpe. Me teame, kui palju takistab lugemaõpetamist huupi lugemine ja pildi või mingi muu tunnuse järgi peastlugemine. Lapsed ise tunnistavad avameelselt, kuidas on lugu. «Õpetaja, katame pildi kinni, muidu ma ütlen sõna pildi järgi,» soovitas kord väike aabitsaõpilane oma õpetajale. Katta võib väiksemaid pilte, mille all on toodud üksik sõna või lühilause. Teemaatiliste piltide puhul pole see vajalik.

Teksti katmine paberi- või kartongiribaga võimaldab ka õpetajal paremini kontrollida, kas kõik õpilased jälgivad aabitsast loetavat teksti: pingiridade vahel liikudes näeb õpetaja kohe, kas pabeririba on õigel kohal.

Kui õpilane oskab lugeda nii hästi, et kaob vajadus silbiti lugemiseks, tuleb lasta lugeda sõnu tervikuna, kuigi aabitsas ehk on pala veel toodud silbitatuna. Silbilist lugemist tarvitatakse ainult lugemaõppimise kergendamiseks ja hõlbustamiseks. Hiljem kasutame seda peamiselt pikemate ja raskemate sõnade lugemisel või omaette keeleõpetusliku küsimusena.

On esinenud juhuseid, kus õpetaja lubab aabitsateksti ainult silbiti lugeda, kuna pala on toodud silbitatuna. Silbilist lugemist ei tohi mõista nii. See ei tohi saada lugemaõppimist pidurdavaks.

teguriks. Kui kaua lasta õpilasi silbiti lugeda, on raske ette määrata. Märgates, et õpilane loobub silbilisest lugemisest, tuleb lasta tal lugeda, nagu ta suudab. Teine aga, kes pole veel nii kauget, lugegu edaspidigi silbiliselt.

VI. LIKUV LINT.

«Aabitsale» lisatud silpide tabel, nn. liikuv lint aitab mitmekestada ja täiendada tööd liikuva aabitsaga ning on vajalikuks ettevalmistuseks aabitsast lugemisele, mis esialgu toimub silbiliselt. Harjutusi sõnade moodustamiseks liikuva lindi abil tuleb teha enne aabitsateksti lugemisele asumist, eeldades, et tuntakse juba kõiki lindil esinevaid tähti. Liitklasside puhul on lapsel võimalik liikuva lindi abil iseseisvalt sõnu moodustada. Ka kodus annab see lapsele tegevust. Koostatud sõnu tuleb alati valjusti lugeda. Et lindi nihutamisel just alati ei teki tähenduslik sõna, õpib laps varsti vahet tegema õige ja vale sõna vahel. Loeme ainult õigeid, tähendusega sõnu.

VII. KIRJAÕPETUS.

Kirja õpetamisel abistab õpetajaid R. Lahi «Kirjatehnika» (Eesti Riiklik Kirjastus, 1956. a.), seepärast ei käsitleta seda küsimust käesolevas metoodilises kirjas. «Aabitsa» lehekülgedel on esitatud õpitava tähe kirjanäidis koos selle juurde kuuluvate harjutustega. Sõltuvalt lehekülje kujundusest pole kirjanäidiseid igal leheküljel. Toodud kirjaharjutused tuleb jaotada päevadele ja tundidele ning vajaduse korral kasutada lisaks harjutusi L. Kõrgesaare ja R. Lahi koostatud vihikust «Kirjanäidiseid algkooli I klassile».

R. Lahi «Kirjatehnika» näeb ette, et viiendal koolipäeval asutakse tutvuma tindiga kirjutamise algvõtetega. Kui aga klassis ilmneb, et mõni laps pole seni ühtki kirjutamisvahendit käes hoidnud, ei jõuta nelja päevaga sõrmi sulepeahoiuks treenida. Neil lastel tuleks lasta veel väga pehme pliiatsiga harjutada. Sulepea võiks tarvitusele võtta mõni päev hiljem, kui on jõutud rakendada kõiki vajalikke ettevalmistavaid harjutusi. Sulepea ja tindi võtame tarvitusele siis, kui nendega ümberkäimine enam suuri pahandusi ei tekita. Meie algkoolides kehtiv paiskiri nõuab eriti hoolikat ettevalmistust sulepea ja tindi kasutusele võtmiseks.

Samuti on lugu paisuharjutustega. Kuuendal tööpäeval, s. o. teisel sulepea ja tindi kasutamise tunnil ei tule mõnelgi õpilasel õigest paisust suurt midagi välja. Juhendame, õpetame ja harjutame. Aga kui väikesed sõrmed siiski paisude tõmbamisega hästi

«Pardikesed» (lk. 79).

1. Appi, appi!
2. Kiil rõõmustab.
3. Pardikestele tuleb abi.
4. Vaenlasele vastu!
5. Kiil saab teenitud karistuse.
6. Nüüd võib jätkata söömist.

«Kaks ahnet karupoega» (lk. 80).

1. Karupojad teel.
2. Tüli juustukera pärast.
3. Rebane tuleb appi.
4. Rebane poolitab juustukera.
5. Juustukera polegi enam!
6. Ahnuse palk.

«Lumivalgeke ja seitse põialpoissi» (lk. 108, 109).

1. Kuninganna-võõrasema peegel.
2. Lumivalgeke metsas.
3. Põialpoisid kodus.
4. Tööle, tööle!
5. Kuri külaline.
6. Põialpoiste lein.
7. Suur rõõm.

Illustreeriva saatematerjalina saab õpetaja kasutada I klassile klassiväliseks lugemiseks soovitatud raamatute seast ungari muinasjuttu «Kaks ahnet karupoega», V. Saare «Sõit mustikametsa» ja 1957. a. lõpul ilmunud Vennad Grimmi «Lumivalgekest».

IX. HINDAMINE AABITSAKURSUSE AJAL.

Järgnevad read ei taha anda hindamisnorme, vaid puudutavad põgusalt hindamist aabitsakursuse ajal. Tavaline hindamise alus on: kes õpilastest antud ülesande või töö sooritab väga hästi, saab maksimaalse hinde. Õpetaja põhjendab hinnet ja sellega on päri ka õpilased.

Aabitsakursuse ajal tuleks tarvitada teistsugust mõõdupuud. Näiteks vastab õpilane, kes oskas hästi lugeda juba kooli tulles. Tema vastust hindame hindega 5. Kuidas hindame aga õpilast, kes kooli tulles oli täiesti kirjaoskamatu, antud momendiks on aga väga hästi omandanud kõik, mida nõuab programm sel tunnil? Samuti hindega 5. Võidaks protesteerida, sest lugemaõppija

ei tunne ehk veel kõiki tähtigi ja kahe õpilase lugemistaseme vahe on ilmsesti suur. Õpetaja suunab õpilasi nägema kaasõpilase töö tulemusi ja rõhutab, et hästi jõutakse edasi vaid hoolsa tööga.

Niipalju jooksvast hindamisest. Veerandi kokkuvõtliku hindamise puhul lähtume samast seisukohast: hindamise aluseks on koolis omandatud teadmiste tase ja õpilase töö tulemused, mitte teadmiste ja oskuste pagas, millega laps kooli tuli.

X. ÕPPEMATERJALI JAOTUSE NÄIDISPLAAN.

Toodud õppematerjali jaotusplaanis on esimest õppenädalat alustatud esmaspäevast. Tegeliku tööplaani koostamisel tuleb materjali jaotus kooskõlastada jooksva kalendriga.

I õppeveerand.

1. nädal	Aabitsaeelne kursus	6 päeva
2. „	Aabitsaeelne kursus	6 „
3. „	Aabitsakursus: häälik ja täht	
	A a	1 päev
	I i	1 „
	O o. ' i	1 „
	U u	1 „
	L	1 „
	L l	1 „
4. nädal.	E	1 „
	E e	1 „
	Lugemisharjutus lk. 22	1 „
	Õ õ. Lugemisharjutus lk. 24	1 „
	Lk. 25	1 „
	N. NÖEL	1 „
5. nädal.	N n. Nõõ, nõõ, nõõ!	1 „
	Onu õun	1 „
	Lk. 29	1 „
	M	1 „
	M m. Meie ema	1 „
	Lk. 32	1 „

6. nädal	S s. Seen	1 päev
	Lk. 36	1 „
	Summ-summ-summ!	1 „
	Siil	1 „
	B b. Leib	1 „
	Loe! Leia!	1 „
7. nädal	Miisu, Miisu!	1 „
	P p. Lipp	1 „
	Loe! Leia! }	
	Sepp }	1 „
	Pesemas	1 „
	Mis puu see on?	1 „
	V v	1 „
8. nädal	Vello laev	1 „
	R r	1 „
	Põrra, põrra põrinal }	
	Õues }	1 „
	Ä ä	1 „
	Aia ääres on rebane	1 „
	T t }	
	Lk. 55 }	1 „
9. nädal	D d. Lind	1 „
	Kahekõne	1 „
	Sõit maale	2 „
	Lk. 60—61 d—t	1 „
	Õ õ	1 „
10. nädal	G g	1 „
	Millega me sõidame?	1 „
	K k	1 „
	7. november	1 „

II õppeveerand.

11. nädal	Peol	1 päev
	Mu kallis maa	1 „
	Koduke	1 „
	Linda unenägu	1 „
	Miku kukk	1 „
	Ü ü	1 „

12. nädal	Käole	1 päev
	Lk. 74—75 g—k	1 "
	H h. Enno hobu	1 "
	Kuidas loomad häälitsevad	1 "
	Hällilaul	1 "
	J j. Jänku	1 "
13. nädal	Teele, teele, kurekesed	1 "
	Talveks lindudele	1 "
	Sügis	1 "
	Mõista, mõista	1 "
	Kartulipõllul	1 "
	Turul	1 "
14. nädal	Köögis	1 "
	Perenaine	1 "
	Uuno töö	1 "
	Kaupluses	1 "
	Pesupäev	1 "
15. nädal	Lapse töö	1 "
	Juss oli väike peremees	1 "
	Taat ja õunapuud	1 "
	Pärnake	1 "
	Mõistke, mõistke, mehikesed	1 "
	Karutaat metsas	1 "
16. nädal	Sipelgas ja tigu	1 "
	Iitsi-Kass ja Kiitsi-kass } või Kass Andres	1 "
	Muri	1 "
	Kirjak	1 "
	Lund sajab	1 "
	Esimene lumi	1 "
17. nädal	Tikk, takk! või } Vanaema jutuke }	1 "
	Raske ülesanne	1 "
	Lapse prillid	1 "
	Mõistata	1 "
	Miks Peedul koolivahe- aega ei ole või } Laps kiisule aabitsat } õpetamas }	1 "
	Kodus	1 "

18. nädal	Me kodumaa	1 päev
	Sõbrad <i>või</i> }	1 „
	Sünnipäevalaul }	
	Nääride eel }	1 „
	Näärivanale }	
	Kui näärid tulevad	1 „
	Mida kingid, nääritaat	1 „
	Oktoobrilapsed	1 „

«Aabitsa» lõpuossa on paigutatud rohkesti luuletusi. Need ei ole mõeldud kõik klassis läbitöötamiseks, vaid käsitluseks valiku järgi. Osa neist saab anda ettekandeks tähtpäevade puhul, aga ka lisalugemiseks, mida pole vaja anda kodus õppimiseks.

Алттоа, Лейда Тидриковна
Райгна Хелле Аарневна
МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ПО АЗБУКЕ
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Парнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. Parbo
Tehniline toimetaja I. Vahre
Korrektorid L. Golberg ja E. Kask
Ladumisele antud 2. VI 1958. Trükkimisele antud
24. VII 1958. Paber 60×92,1/16. Trükipoognaid 2,75
+ 8 lisa. Arvutuspoognaid 3,14. Trükiarv 3000. MB-06024.
Tellimise nr. 1544. Trükkikoda „Pioneer“ Tartu,
Kastani tn. 38.
Hind 85 kop.

6—5

85 kop.

A
A-22197

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00354508 6

A-22197

Arh. eks.

A-22197

Arh. eks.

**TÄHEŠABLOONID KLASSI LIIKUVA
AABITSA JAOKS**

ABD

abd

E G H

e g h

I

J

K

i

j

k

L M N

l m n

OPPR

oppr

S T U

s t u

Ä Ö Ü

ä ö ü

v

ō

v

ō